

מצה זו שאנו אוכלים – על שום מה?

וכן נראה שפירשו כמה ראשונים, והיא שיטת רש"י בפסוק לעיל [יב-לד] ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו כולנו מתים וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צררת בשמלתם על שכמם, ופירש"י טרם יחמץ, המצריים לא הניחום לשהות כדי חמוץ, עכ"ל. וכ"כ רש"י בס"פ ראה [טז-ג] עה"פ לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים וגו', ופירש"י כי בחפזון יצאת ולא הספיק בצק להחמין וזה יהיה לך לזכרון, וחפזון לא שלך היה אלא של מצרים שכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם [ונסביר את זה להלן] ע"כ. וכ"כ ספורנו עה"פ כי לא חמץ כי לא התחמץ מפני קוצר הזמן שהיה משעת נסעם כו' כאמרם ז"ל שלא הספיק בצקן של אבותינו להחמין עד שנגלה עליהם וכו'. הרי שמלשון ההגדה מובן הפסוק, שלא הספיק בצקם להחמין. ולהדיא מפורש זה בר"ן בע"פ (כ"ה ע"ב מדפי הרי"ף) וז"ל ולא יכלו להתמהמה שאילו יכלו להתמהמה היו מחמיצין אותו דפסח מצרים לא נהג אלא לילה ויום ולמחר היו מותרין במלאכה ובחמץ ולפיכך אילו יכלו להתמהמה החמיצו עיסותיהם לצורך מחר שלא הוזהרו בבל יראה אלא מתוך שלא היה להם פנאי אפואוהו מצה וזכר לאותה גאולה נצטוו באכילת מצה, עכ"ל. וכן נראה מרשב"ם עה"ת שפירש כי לא חמץ, כי לא החמין.

והנה בהכרח צ"ל שאפו מצות במצרים בשביל אכילת קרבן פסח שהיה קודם חצות ליל ט"ו, ובודאי שהיה להם זמן להחמין אלא שנצטוו לאכול דוקא מצות, אלא הדיון כאן שהוצרכו לעשות עוד אוכל בשביל הצדה לדרך, וזה התחילו לעשות לאחר שאכלו ק"פ עם מצות ומרור, ואז נגשו להכין אוכל ותכננו לאפות לחם בשביל מחר, אבל מכיון שהמצרים דחקו אותם לצאת, ולכן לא היה להם זמן להחמין את העיסה, ואפואוהו מצה. כך יוצא לשיטה זו. ולפי שיטה זו אף שנצטוו בר"ח ניסן שאסור להם לאכול חמץ שבעת ימים, זה לא נוגע לפסח מצרים אלא לפסח דורות, ולכן התכוונו לאכול לחם.

ומהראשונים שהבאנו נראה שלא הכינו צדה מקודם בכוונה, דאף שהיו יכולים לאפות לחם מ"מ גודל בטחונם בה' היה שלא הכינו שום צדה וכמו שמשמע מרש"י ומהראשונים הנ"ל להדיא, ורק בשעת היציאה שהיו עומדים לצאת אז החליטו להצטייד, ואז גורשו ממצרים ונשארו רק עם מצה. ולפ"ז לא מיירי כאן במצת מצוה, אלא במצת צידה שהכינו ברגע האחרון קודם היציאה. ורש"י לשיטתו מוכרח לפרש כן, דמכיון שהיו יכולים לאפות לחם מדוע באמת לא עשו כן, ואף שזה לוקח הרבה זמן, אבל היה להם זמן קודם היציאה, שהרי ידעו שיצאו בליל זה ומדוע לא אפו לחם, וע"ז מתרץ שלא אפו בכוונה משום מדרגת הבטחון.

אבל תמוה מה היא מדרגת הבטחון שלא להכין צדה לדרך ושעל זה נאמר חסד נעורין אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה, וכי הכנת צדה חסרון במדרגת

בא תשפ"ב שלום רב – ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם. הנה בפירוש הפסוק זה הידוע לכולם מהגדה של פסח נחלקו הראשונים, ונראה גם חז"ל, מה בדיוק אירע כאן שלא ברור סדר הדברים, וגם לא ברור מדוע באמת לא עשו להם צדה, ומדוע לא אפו לחם, כל סדר הדברים לא ברור. והנה כמה פסוקים לפני זה יש פסוק אחר שג"כ לא מובן, וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם [שירי מצה ומרור – רש"י] צרורות בשמלתם על שכמם, ומבואר שהיה להם בצק שנשאו, אבל לא מובן סדר הדברים. והנה רש"י על הפסוק השני לא מפרש את כוונת הפסוק, אלא הוא רק מעתיק את דברי חז"ל שפסוק זה מגיד שבחן של ישראל, שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה, אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה זכרתי לך חסד נעורין אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה עכ"ל, הרי שלפי פשוטו יש כאן שבח גדול לישראל שיצאו ממצרים אף שלא היה להם צדה, וחסד זה הקב"ה זוכר להם לישראל. ומבואר מרש"י שאילו הכינו צדה אז זה לא היה חסד גדול, וכל החסד נעורין הוא זה שיצאו בלי צדה. וכן נראה מלשון רש"י בספר ירמיה [המיוסד על ת"י שם] ומה הוא חסד נעורין לכתך אחרי שלוחי משה ואהרן מארץ נושבת יצאתם למדבר ואין צדה לדרך כי האמנתם בי, עכ"ל. וכן נראה שפירש גם רבינו בחי' וז"ל הגיד הכתוב מעלתם של ישראל כי האמינו בה' ובמשה עבדו ולא אמרו איך נצא אל המדבר הגדול והנורא הזה בלא צדה והנה זה גודל מדת הבטחון וע"ז משבחם הקב"ה גו' זכרתי לך חסד נעורין, עכ"ל. אבל לפ"ז תמוה מאד מדוע באמת לא היה להם צדה, הלא הם ידעו כבר הרבה זמן קודם זה שהם יצאו ממצרים בליל ט"ו, שמשא רבינו אמר להם את זה מראש חדש, החודש הזה לכם ראש חדשים גו' מתניכם חגורים מקלכם בידכם גו' ואכלתם אותו בחפזון וגו', וא"כ כל השתלשלות הענינים אינה מובנת.

והנה אם נקשר את דברי רש"י והראשונים הנ"ל ביחד עם דברי המגיד של מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, והמגיד מתרץ בביאור הפסוק ע"ש שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמין וגו', יצא לפ"ז שאנו אוכלים מצה משום שאנו רוצים לזכור את החסד הגדול שעשו בנ"י עם הקב"ה, שיצאו בלי צידה, וזה כעין מסירות נפש מצדם, ולכן אנו זוכרים את המסירות נפש הלזו ע"י אכילת מצה בליל הפסח. וכן ביאר במשך חכמה [יב-יט] וזה סיפור שבחא דישראל שלא הכינו מזון, והלכו אחרי משה כבהמה בבקעה וכצאן אחר הרועה ובה זכו לקבל התורה וכו', עיי"ש.

והנה מפשטות לשון הפסוק כפי שנתפרש בהגדה מבואר שבני ישראל תכננו לאפות לחם, אבל מכיון שגורשו ממצרים ואצה להם השעה ולא יכלו להתמהמה עד שתחמין העיסה אז הוכרחו לאכול מצות, ולזכר זה אנו אוכלים מצה. ותיבות "כי לא חמץ" בפסוק היינו שלא הספיק להחמין.

לחסוך כסף בהאכלת צבור העובדים, ולכן אפשר שהיה להם מצה מקודם ומרור [שזה עשב] היה מצוי ואכלוהו, ובאמת נשאר להם קצת שזה נקרא בפסוק משארותם לפי פירש"י שזה לקחו על שכמם משום חבוב המצוה, ואז תכננו לאפות עוד לחם לדרך אבל לא איסתעיא מילתא ואפו מצה.

¹ ובאמת י"ל שבכלל לא אפו מצות לאכול עם ק"פ, שהרי מצינו בכמה מקורות שלחם העבדים במצרים היה מצה ולא לחם, או בשביל לא לבזבז זמן העבודה בצפיה לחימוץ העיסה, או משום שמצה לא מתעכלת במהרה ויכלו

הבטחון, ומדוע שלא יכינו לדרך הקשה, וכי סומכין על הנס, ואיך יתכן שכל הצדקניות שטיפלו במסירות במשפחתם פתאום לא הכינו צדה לדרך בזמן? ואין לומר שזה היה חלק מהגאולה שיצאו בלי הכנה מתאמת, כי הלא בפסוק מפורש וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים נעליכם ברגלכם ומקלכם בידכם, ופירש הספורנו להורות על בטחון בלתי מסופק בקל יתברך בהיותם מכינים עצמם לדרך בעודם בבית הכלא, ע"כ. וא"כ אדרבה הכנה מורה על בטחון ולא אי הכנה, ותמוה מאד. ובפרט שרואים שבסופו של דבר הרי כן התחילו להכין צדה שהרי אפוא את העיסה אשר הוציאו ממצרים, וא"כ מה זה שלא הכינו?

וביותר קשה מה החשיבות בזה ומה איכפת לנו אם אכלו מצה או חמץ, ומה חשוב לנו בכלל מה הם אכלו, וכי זה מעלה או מוריד באיכות או בכמות הנס, ומדוע מדגישה התורה כ"כ ענין זה עד כדי כך שמטעם זה נצטוונו לאכול מצה בלילה זה, כדי לזכור פרט שולי לכאורה בסיפור היציאה, הלא מכל האירועים והנסים שאירעו בלילה זה, האם כל כך חשוב לנו ענין זה שהעיסה שלהם נאפתה מצה משום שהמצרים גירשום קודם שבא לידי חמץ. אין הענין מובן כלל, לכאורה. ובפרט לשון התנא על שלא הספיק כו' עד שנגלה עליהם, שמשמע קצת מהלשון שאילו החמיץ הבצק קודם הגאולה, אז אפשר שלא היו נגאלים, וזה תמוה טובא, דמה השייכות ביניהם, וכי מי שנשתחרר מאושוויץ לאחר שהתייאש מלצאת, ופתאום ביום השחרור לא נתנו לחם אלא מצה, וכי ע"ז יסתובב כל שחרורו, וכי בכלל איכפת לו מזה?

דרך אחת ליישב שיטה זו י"ל כמש"כ בספורנו בפרשת ראה עה"פ לחם עוני שפירש וז"ל לחם שהיו אוכלים בעניים ושלא היה להם פנאי להשהות עיסתם עד שתחמץ מפני נוגשים אצים. כי בחפזון יצאת, והטעם להזכיר חפזון הלחם הוא כי תמורת אותו חפזון העוני היה לך אח"כ חפזון הגאולה כענין והפכתי אבלם לששון, ע"כ. ומדבריו יוצא באמת מה שאנו אוכלים מצה הוא באמת לזכור את הלחם עוני שאכלו במצרים, וזה מה שאומרים בהא לחמא עניא שאכלו אבהתנא בארעא דמצרים, וזה היה באמת כל ימי שעבודם, שלא היו יכולים להמתין עד שתחמץ מפני הנוגשים, ומדה כנגד מדה כאשר הגיע זמן הגאולה יצאו בחפזון לזכר החפזון של הלחם בזמן השעבוד, להראות לנו שמה שהיה מקור אבל עכשיו נהפך לששון, כך נראה יוצא מדבריו בפרשת ראה. ולפ"ז יוצא שהקב"ה רצה בדוקא שלא יחמיץ הבצק בצאתם ממצרים, בכדי שתהא הגאולה בחפזון, בכדי שיזכרו ע"ז זה חפזון דלחם של ימי הגלות, כלומר שהגאולה היתה צריכה להיות מעין הגלות. אבל לא מובן היטב הנקודה בזה, דמדוע זה חשוב כ"כ עד שכל עבודת הפסח מקושרת עם ענין המצות. וגם פשוט שלא משמע כן מרש"י שתלה את המצה בחדס נעורין שיצאו בלי צידה, וזה לא שייך לזה כלל. וזה בודאי לא מבאר לנו את השאלות דלעיל. אבל הנכון בביאור ענין זה הוא, בהקדם דברינו שהארכנו בשנה זו בפרשת שמות לבאר שבאמת בנ"י לא רצו לצאת משום שפחדו מהמצרים פחד מות שאם יצאו יהרגו במדבר, ולא מיבעיא שהחלק הארי שלא יצא היה מחמת פחד זה ולכן באמת הם נשארו, אבל אפילו החלק הקטן שיצא באמת לא היה יוצא אא"כ גורשו בעל כרחם כי מחמת הפחד והבלבול לא היו יכולים להניע את עצמם לצאת ממצרים. ויש להוסיף עכשיו

שבאמת זה מה שאמר הקב"ה למשה [לאחר שפרעה איים על חייו; יא-א] עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ישלח אתכם מזה, כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה, ורש"י רק מפרש תיבה "כלה" כלומר כולכם ולא רק הגברים כמו שאמרו מתחלה, וכן פירש רשב"ם, אבל מה הכוונה בזה שגרש יגרש אתכם מזה לא מבואר היטב בראשונים ומדוע זה חשוב לנו?

ועיין ראב"ע שציין לסוף פרשת שמות שאמר הקב"ה למשה במענה לטענת משה למה הרעות שענה לו הקב"ה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו, וכוונתו, כי הנה המעיין בפסוק שם יתמה על כפל הלשון, שאם ביד חזקה ישלחם א"כ מדוע כופל ואומר כי ביד חזקה יגרשם מארצו, אבל עי"ש ברש"י שפירש שקאי על שתי דברים נפרדים, שביד חזקה ישלחם קאי על פרעה, שהקב"ה יכריח אותו לשלח אותנו, וביד חזקה יגרשם מארצו קאי על ישראל, שעל כרחם של ישראל יגרשם, ולא יספיקו לעשות להם צידה, וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם, הרי שלפ"ז מבואר להדיא בדברי הראשונים שיציאת מצרים מוכרחת להיות ע"י גירוש כי אחרת לא יצאו בני ישראל, כי הם מפחדים כל כך לצאת עד שאם לא יזרקו אותם משם הם לא יצאו וישארו שם לעולם. וזה ביאור חדש במה שאנו אומרים בהגש"פ ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים, שתמהו המפרשים ע"ז, אבל הפשט הוא שהשעבוד שהיה לפרעה עלינו במצרים היה כ"כ חזק שאם הקב"ה לא היה מגרש אותנו משם לא היינו יוצאים בעצמנו, שלא היה לנו העוז לצאת משם, ולכן רק יצאו משום שהקב"ה הוציאם ממצרים, ונמצא שזה חלק חשוב מאד מכל היציאה, שהיציאה היתה בכל כרחם של ישראל, וזה מה שהסברנו לפרשת שמות, שהבע"כ הזה נשאר אתם כל ימי חייהם במדבר במשך ארבעים שנה הבאים, שבכל פעם שהיה איזה צרה או שעת הדחק, אז תמיד חזרו ואמרו שלא רצו לצאת, והיינו שהפחד הגדול מעולם לא עזב אותם, ולכן במכת בכורות כתוב ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ כי בלי זה באמת לא היו יוצאים, ואעפ"כ מכיון שלבסוף הם יצאו זה נזכר בתור חסד נעורין שהלכת אחרי במדבר בארץ לא זרועה, אע"פ שלא היה בידם צידה לדרך וכמוש"כ רש"י.

וזה למדנו מדברי רש"י בסוף שמות הנ"ל שההחלטה שלא לעשות צדה באה מחמת שלא רצו לצאת, שהרי רש"י תולה זה בזה, שבע"כ של ישראל יגרשם ולא יספיקו לעשות להם צידה, ונראה שמחמת פחדם החליטו שהם לא עושים כלום לגבי היציאה עצמה, ולכן אף ששחטו את קרבן הפסח ואכלו את המצות של הגאולה, זה משום שכך נצטוו מהקב"ה לעשות וזה אכן שבחם, וזה היה המצוות שבזכותם נגאלו כמו שמביא רש"י בשם רבי מתיא בן חרש, אבל מכל מקום הכנת צידה לדרך זה כבר לא נצטוו להדיא מפי הקב"ה לעשות כן, שרק נצטוו להכין את קרבן פסח ולבדוק אותו מכל המומים, גם אכילת קרבן פסח שנצטוו לעשות בה עם מצות ומרור, זה בודאי עשו, אבל כל זה הוא עדיין כשהייתם במצרים, וכמו כן מה ששאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, זה רק משום שע"ז היה ציווי מיוחד מהקב"ה שאמר אל משה דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב ושאלו, וידוע שיש מ"ד בגמ' ברכות דף ט' ע"ב שעל מה שאומר הכתוב וישאלו

שסובר שזה בע"כ של ישראל, ואף שבגמ' נאמר שלא רצו ישראל לשאול הכלים ממצרים משום משוי, אבל עיין בספורנו שכתב דבר נא באזני העם וישאלו שלא ידאגו שמא בסיבת הממון ימסרו עצמם לרדוף אחריהם וכו', וזה גם מפורש ברש"י בפרשת בשלח שאף שעבדי פרעה תמיד ניסו להניאו מהשעבוד ולשלחם את בני ישראל, מכל מקום לאחר שיצאו הם שינו את דעתם והם היו אלו שדירבנו את פרעה לרדוף אחריהם – מה זאת עשינו כי שלחנו את בני ישראל מעבדנו, ופירש"י בשביל ממונם שהשאלו, הרי שזה היה פחד עצום להם שאמנם התמשש למעשה, ולכן הוצרך משה להתחנן שישאלו כלי כסף וכלי זהב, אבל עכ"פ הקשיבו לציווי ה' שאמר כן בשביל שלא יאמר אותו צדיק שלא קיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, אבל עכ"פ זה מחמת ציווי ה', אבל מכיון שלא נצטוו על צידה, ממילא מצד עצמם בודאי לא היו עושים כן, כ"כ היה טבוע בהם הפחד העצום מפרעה ומהצבא המצרי.

ולכן בדוקא לא הכינו צידה לדרך, אבל מכל מקום כאשר הגיעה עת הגאולה וחזקה יד מצרים למהר לשלחם מן הארץ, כי זה היה עונש על המצרים שכל הזמן לא רצו לשלחם ועכשיו הוכרחו לעשות כן מחמת היד החזקה של הקב"ה, וזה מדה כנגד מדה וכמש"כ הספורנו, אבל עכשיו מחמת זה הם דחקו את בני ישראל לצאת אף שלא רצו לצאת, אז פתאום עלתה בעיה חדשה על השלחן, איך אנו יוצאים והלא אין לנו צדה לדרך, כי מי יוצא למסע הדרך בלי אוכל, ולכן מהר מאד לקחו את הבצק וקיוו לאפות לחם, אבל הלחץ המצרי היה כ"כ חזק עד שהמצרים לא הרשו להם להחמיץ את הבצק ולכן אפו אותו מצות כי ברגע האחרון באמת לא הצליחו להמתין לאפות לחם, ונמצא שזה היה דבר גדול אצלם, שאף שהיה נחוש בדעתם שלא לצאת, אבל כאשר חזקה יד מצרים וגירשו אותם, אז לא אמרו שלא נצא משום שאין לנו צידה, אלא אעפ"כ החליטו לצאת מחמת שעכשיו האמינו במשה ולא אמרו שאין אנו יוצאים משום שאין לנו צדה, וזה נחשב חסד נעוריק וע"ז קאי מצות מצה לדורות, שיצאנו אף שלא רצינו לצאת, והא ראייה שהרי לא עשינו צידה, אבל התגברו על פחדם.

ולפ"ז הפסוק לפירש"י אומר שני דברים, אחד שהם לא עשו צדה משום שפחדו לצאת ולכן לא עשו כלום, ומחמת זה הוצרך הקב"ה לעשות את מכת בכורות באופן שיגרשו אותם המצרים, והשני שמכיון שראו שמוכרחים לצאת לא התמרדו מלומר איך נצא והלא אין בידנו צידה, אלא האמינו שעכשיו הגיע הזמן לצאת, וזה החסד נעוריק שמדבר עליו הקב"ה. וכמדומני שאין זה כמו שמבינים כרגיל, דכרגיל מבינים שלא עשו צדה בשביל שבטחו בהקב"ה שהוא יסדר להם מזון ולכן בדוקא לא הכינו להם צדה, אבל כאמור זה לא מדרגה שלא לעשות השתדלות מינימלית, ולפי דברינו אין זה הכוונה. כ"ז י"ל בדעת רש"י וסייעתו שמפרשים את הפסוק לפי מהלך זה.

אבל הרמב"ן חולק על כ"ז בביאור הפסוק של ויאפו את הבצק, וזה כנראה משום שהוקשה לו מה שהקשינו מקודם, ולכן שינה את כל פירוש הפסוק ד"ויאפו את הבצק" דלפירושו הם בכוונה תחילה אפו מצות ולא חמץ, והיינו משום שנצטוו בפרשת החדש שיש איסור חמץ מליל ט"ו ואילך, ויש איסור כרת במציאת השאור, ולכן עשו כפי שנצטוו, ומה שסיימה

התורה כי גרשו ממצרים, זה קאי על תחלת הפסוק שאומר שאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים חוץ ממצרים, והיינו שבאמת היו צריכים לאפות את העיסה קודם צאתם, אבל מכיון שהמצרים גירשו אותן הוצרכו לאפות אותן בסוכות או בדרך, אבל בודאי היו עוסקים עם הבצק כל אותו הזמן שהרי אסור להם לאכול חמץ וכפי שנצטוו. וכן פירש גם הרא"ש על התורה, וכן פירש באור החיים מדעת עצמו.

ולדעת שיטה זו זה כוונת הפסוק הקודם וישא העם את בצקו טרם יחמץ, כלומר הם נשאו אותו בשביל שלא יחמץ [ודלא כרש"י], ומשאריתם צורות על שכמם, יהיה פירושו שמשאריתם הוא כלי הלישה, וכמו טאנך ומשאריתך וכמו שפירשו רס"ג ורשב"ם וראב"ע שלקחו עמם את כלי הלישה, [וגם זה דלא כרש"י], והפסוק כאן מסביר שהטעם שהוצרכו לקחת כ"ז עמם הוא משום שגורשו ממצרים ולא יכלו לאפות במצרים ולכן אפו בדרך, אבל אין זה מסביר מדוע אפו מצה ולא חמץ, כי לזה לא צריך הסבר שהרי זה מצוה שעונשה בכרת, ובודאי עשו לפי הדין. ולפ"ז כי לא חמץ אין הפשט שלא הספיק להחמיץ, אלא עשו מצה משום שחמץ אסור, וזה מתאים היטב היטב עם לשון הפסוק לפי פשוטו.

ולפ"ז מה שאומר הפסוק וגם צדה לא עשו להם אין זה ממעלת ישראל כל עיקר, דאפשר שאין זה מעלה כלל², והרמב"ן באמת לא מזכיר כלל את הפסוק בירמיה המדבר בשבח ישראל, אלא לפי פשוטו מסביר הפסוק מדוע הוצרכו לישא על שכמם את הבצק, שזה היה בודאי טירחה גדולה לישא בצק עם כלי לישא, ואף שהכינו את העיסה, אבל מכיון שאזל הזמן היה להם לזרוק את העיסה לאשפה ולהזין את עצמם עם שאר הצידה שהיתה להם שבודאי הכינו מקודם, וע"ז מיישב הפסוק שצדה אחרת לא הכינו להם, והטעם לזה י"ל שהוא כמו שביארנו לשיטת רש"י, והיינו שבזה לא נחלקו כלל, שלכו"ע הטעם שלא היתה צידה הוא משום שפחדו לצאת ולא הכינו כלום, ורק בשעה האחרונה בזמן שראו שחזקה עליהם יד מצרים למהר לשלחם מן הארץ אז נכנסו לפאניקה שאין יצאו בלי מזון, ולכן אפו מצה כי לחם לא יכלו לאפות מפני איסור התורה של חמץ בפסח, ולכן אפו מצה, אלא כאמור לא הספיקו לאפות את המצה במצרים, כי גרשו ממצרים, ולכן אפו אותה בסוכות או בדרך כמש"כ הרמב"ן. ועיין גם בדע"ז מבעה"ת שהולכים לפי שיטת הרמב"ן בפירוש הפסוקים.

והנה אע"פ שבפסוקי התורה זה א"ש טפי, אבל כמו שמקשה הספורנו הרי בהגדה כתוב כמו רש"י שלא הספיק וכו', הרי שכמעט מפורש שהם רצו להחמיץ אלא שלא הספיק בצקם להחמיץ מפני הגירוש ממצרים, הרי להדיא שלא כרמב"ן, וא"א לרמב"ן וסייעתו לחלוק על תנא, ואפילו אם משום איזה סיבה הרמב"ן יחלוק על התנא, אבל הוא צריך להסביר את זה, אי אפשר להעלים עין מדברי חז"ל שכל ישראל יודעים מה היא.

אבל באמת ראה זה פלא, כי אמנם כן כתוב בהגדה שלנו, וכן הוא בהגדת רע"ג ורס"ג וכן הוא בנוסח ההגדה של הרמב"ם, וכן גרס הרא"ש בפרק ע"פ, אבל באמת אין אנו יודעים מי הוא מחבר ההגדה, אלא שזה ודאי שהחלק העיקרי של מקור ההגדה הוא נוסח המשניות שבפרק ע"פ, אבל המעיין במשנה שבמשניות שלפנינו שנדפסו בגמרא פסחים ובמשניות

² מוצאים שמיד התלוננו ללחם ולמים, ואדרבה זה מגרעתן של ישראל.

² ואכן הרשב"ם מסביר שהפסוק מזכיר את זה כאן שבא להסביר מדוע אנו

הגירסא היא מצה זו על שום שנגאלו אבותינו ממצרים, ובגירסת הרי"ף וכן הוא במרובעים בגמ' הוסיפו את הפסוק, אבל את התיבות "שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ" לא נמצא במשנה או בגמ' שלנו כלל, וגם הרמב"ם בעצמו שאף שבנוסח ההגדה הוא כמו אצלנו, אבל בפ"ז מחו"מ הל"ה כל שלא אמר שלשה דברים אלה בליל ט"ו לא יצא יד"ו ואלו הן פסח מצה ומרור כו' מצה על שם שנגאלו עכ"ל, ולא העתיק את נוסח הגדה שהוא עצמו העתיק בנוסח הגש"פ (ועמדו ע"ז בצל"ח ובערה"ש ובנצי"ב). ועיי"ש בתוי"ט ובמלאכת שלמה שיש שגרסו במשנה ענין שלא הספיק וכו', וישנם שני גירסאות בזה, ולפי הגירסא שבמשניות שלפנינו אין טעם המצה משום שלא הספיק להחמיץ כלל, אלא הוא זכר לגאולה. ולפ"ז הרמב"ן עכ"פ לא סותר משנה מפורשת, אלא שהמצה היא זכר לגאולה, ואפשר שפיר שבנוסח ההגדה שלפי הרמב"ן לא היה כתוב כמו אצלנו, ועכ"פ מידי פלוגתא לא נפקא. וחפשי רב"ה מצאתי בספר "הגדת הגאונים והרמב"ם" שיצא לאור בשנת תשנ"ז ע"י אוצר הפוסקים שהביא שם שבנוסח ההגדה שבגניזת קהיר כתוב להדיא בנוסח ההגדה שם (אגדה עתיקה) שהיה כתוב מצה ע"ש שנגאלו, וכך היו אומרים בימים מקדם, אלא שלאחר זמן פירש מאן דהוא את דברי המשנה באופן זה ומזה זה נשתרבו להגדה, וא"כ בודאי אפשר לומר שבנוסחת הרמב"ן של ההגדה לא היה קטע זה בכלל, או אפילו אם היה נמצא היה זה פירוש אחד מהראשונים, ולא ניחא ליה לרמב"ן להבין כן, וממילא נשאר זה בגדר הוספה על ההגדה, שהרמב"ן לא הרגיש מחויב אליה.

ויש לי ראייה נוספת שכן היא שיטת הרמב"ן, שהרי בפרשת ראה עה"פ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים [ששם פירש"י (לשיטתו) ולא הספיק בצק להחמיץ וכו'] שם ביאר הרמב"ן באופן אחר לגמרי וז"ל כי הזכיר במצה שתהיה לחם עני, להגיד כי צוה לזכור שיצאו בחפזון, והיא עני זכר כי היו במצרים בלחם צר ומים לחץ, והנה תרמוז לשני דברים, וכן אמרו הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים וכו'. הרי שהדבר הראשון שיצאו בחפזון לא הסביר הרמב"ן שזה משום שלא הספיקה בצקם להחמיץ כמו שפירש"י, שהרי הוא לא סובר מזה, וגם פשוט שלא העתיק מקור לזה מההגדה שהרי לא היתה זו אצלו, ורק להסברו השני שלחם עוני הוא זכר לחם צר ומים לחץ, לזה הוא מביא ראייה מההגדה, אבל לא מסוף ההגדה אלא מתחילת ההגדה ששם הוזכר ענין לחם עוני שהיו במצרים, וע"ז קאי מצות מצות, ונמצא שלדעת הרמב"ן יש שני סיבות שונות לאכילת מצה, אחד לזכר החפזון (אבל לא שייך כלל לענין ההחמצה) והשני לענין העניות (שגם זה לא שייך כלל לענין ההחמצה).

ואם אנו רוצים בדוקא ליישב שיטת הרמב"ן עם דברי המגיד, י"ל בהקדם הא דמצינו בהרבה מקומות, שאיסור חמץ

היה חלק ממצות קרבן פסח, שהרי על מצות ומרורים יאכלוהו, וגם אומרת התורה בפרשת משפטים לא תזבח על חמץ דם זבחי, ובפרשת כי תשא לא תשחט על חמץ דם זבחי, שהכוונה בזה הוא שאסור לשחוט או לזרוק דם ק"פ אם יש לאדם חמץ בביתו, והנה זה בודאי גזה"כ, אבל בכוונת התורה י"ל שמכיון שמצות ק"פ מפורש ברמב"ן יב ב שהוא לשחוט אלהיהם של המצרים, וכן אמרו חז"ל משכו לכם מע"ז, והתורה מקפידה שלא יהיה חמץ בזמן ק"פ, א"כ י"ל שחמץ מסמל ע"ז, ומצינו להדיא בויקרא [ב-יא] כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו, שפירש הרמב"ן: וטעם השאור והדבש יתכן שהוא כדברי הרב במו"נ [ח"ג פמ"ו] אמר שמצא בספריהם שהמנהג היה בעובדי ע"ז להקריב כל מנחתם חמץ ולערב הדבש בכל קרבנם ולכן אסרם לגבוה, ע"כ.

ולפ"ז י"ל שביעור החמץ היה נסיון לבני"י וכמו שק"פ היה נסיון לבני"י, שהרי זה יראת המצרים, ושבת הגדול היה נס גדול שהיו שני המצרים קהות, וא"כ גם ביעור החמץ ועשיית המצות היה חלק מהנסיון של משכו וקחו לכם, והיינו שה' רצה לדעת האם ישמרו מצות חמץ, וכמו שנצטוו לשחוט את הפסח כמו כן נצטוו לאפות עגות מצות כי לא חמץ, היינו בדוקא לעשות מצות משום שאסור לעשות חמץ, ואילו לא היו עושים כן והיו נכשלים במצוה זו, אפשר שלא היו נגאלים מכיון שלא היו ראויים לכך, שהרי אינם שומרים את מצוות ה', ולכן בדוקא לא ציוס משה להכין צדה לדרך, אלא בשעת היציאה גופא נתנסו לראות האם כשיאפו צדה לדרך יאפוהו מצה או יאפוהו חמץ, ובאמת אפשר שהיו אלו מבני ישראל או מהערב רב שלא רצו לעשות כן והיו בדוקא אופים חמץ, אבל לכן יצאו בחפזון שמייהר הקב"ה וגאלם עד שלא הספיק בצקם וזה היה חלק מנס הגאולה, שלא הספיק בצקם להחמיץ עד שנגלה עליהם מה"מ הקב"ה וגאלם, כלומר אילו המתין הקב"ה עוד רגע אחד, אפשר והיתה העיסה עולה חמץ ואז באמת לא היו נגאלים, כי הם היו שקועים במ"ט שערי טומאה שאם היו אופים חמץ היה זה השער הנ', אבל הקב"ה לא עיכבם אפילו כהרף עין ובא וגאלם, וזה סוד נס יציאת מצרים, זה חסד הקב"ה שעשה עמנו בלילה ההוא, ולזכר נס זה אנו אוכלים את המצה בלילה הזה. ונמצא שזה עיקר כל הלילה, וזה הוא טעם המצה.

ונמצא שאין שום ראייה מלשון המגיד דלא כרמב"ן, ואין ראית הספורנו ראייה נגד שיטת הרמב"ן, דאדרבה הלשון קשה לדעת רש"י, דמה רבותא איכא בלשון "עד שנגלה עליהם מה"מ הקב"ה וגאלם" אבל לדעת רמב"ן זה מדויק טפי. ובאמת הלשון דהנוסח שבמשנה שבמשניות גם הוא שפיר טפי לרמב"ן, דהיינו מצה זו שאנו אוכלים ע"ש שנגאלו ממצרים, והיינו שלולא מצות המצוה באמת לא היו נגאלים, ולכן אנו אוכלים את המצה לזכר זה שאנחנו באמת נגאלנו, ודו"ק.³

ודו"ק.

³ והנה כנ"ל הרמב"ם בפ"ז גרס כגירסת משניות דידן וכגירסת הרי"ף, אבל בסדר ההגדה גירסתו היא שלא הספיק וכו', ולפמשת"ת אין כאן שום סתירה,